

KUR'AN'A GÖRE İNSANIN YARATILIŞ HİKMETİ VE SORUMLULUĞU

Muammer İPEK^(*)

Öz

Dinin gayesi, tüm insanlığa dünya ve ahiret mutluluğuna giden yolu göstermektir. Yüce Allah, insanlığın doğuşundan itibaren hiçbir milleti dinsiz bırakmamış, kendilerine dinlerini tebliğ etmek üzere zaman zaman peygamber göndermiştir. Söz konusu peygamberler, din mensuplarının görev ve sorumluluklarını bildirmişlerdir. Nitekim Yüce Allah, Din kitabımız Kur'an-ı Kerim'de, insanların ve hatta cinlerin de kendisine karşı sorumluluklarını hatırlatmakta ve şöyle buyurmaktadır: "Ben cinleri ve insanları başka değil sırf bana kulluk etsinler diye yarattım." (Zariyat, 51/56.) (Biz makalemizde âyet meâllerini DİB.nın ; Kaynakçada belirtilen "Kuran Yolu" adlı yayınından aldık.) İnsan sorumlulukları millî, ahlâkî ve manevî yönlerden olmak üzere geniş bir alanı içine alır. Bu, millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerleri koruyup geliştirmesinden; ailesini, vatanını, milletini sevip yüceltmeye ve insan haklarına riayete kadar uzanan geniş bir sorumluluk zincirinin halkaları şeklinde meydana çıkmaktadır. Bu bakımdan o, kısaca; insan fitratına uygun bir yaşayış tarzını gerçekleştirecek faaliyetler sistemi olarak özetlenebilir. Çünkü insan, her şeyden önce, gözlerinin gördüğü şeylerden, kulaklarının duyduğu ses ve sözlerinden; hattâ bildiklerinden ve biliyor zannettiklerinden sorumludur. Bu, onun ne derece sorumluluklarının çok olduğunun açık bir kanıtıdır. Nitekim bir Âyet-i Kerime'de Yüce Allah, insanı başıboş bir varlık olarak yaratmadığını şöyle ifade etmektedir: "Sizi sırf boş yere yarattığımızı ve sizin artık huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?" (Mü'minun, 23/115) Ve bu ifade, Ahiret günü Allah ile kulları arasında geçeceği bildirilen diyalogun temsili bir anlatımıdır.

Anahtar Kelimeler: Ahiret, Din, Dünya, Görev, İnsan, İnsanlık, Millet, Mutluluk, Peygamber, Sorumluluk.

The Wisdom of Creation of Man and His Responsibility in the Quran

Abstract

The aim of religion is to show all humanity the way to the happiness of the world and the hereafter. God, the Almighty, did not left since the beginning of mankind any nation without religion, and from time to time, he sent prophets to inform them of their religion. These prophets declared the adherents of religion their duties and responsibilities. Indeed, reminding in the Quran the responsibilities of people and even jinn towards Himself, Allah Almighty says as followsd says: "I created the jinn and humankind only that they might worship Me." (Sûra al-Zariya, 51/56.). Human responsibilities encompasses a wide area including national, moral and spiritual aspects. This varies from protecting and developing national, moral, human, spiritula and cultural values to the love and exaltation of family, country and nation and to the respect of human rights. In this respect, it can be summerized as a system of activities that realize a lifestyle proper to human nature. Because, man, first of all, is responsible for what he sees, what he hears, even for what he knows and what he thinks he knows. This is a clear evidence showing that he has much responsibilities. Indeed, in a verse Allah says that He did not created man as a adrift being: "What! did you then think that We had created you invain and that you shall not be returned to Us?" (Mu'minun, 23/114-115.) And this statement is a symbolic expression of a dialogue reported to take place in the day of judgement between Allah and His servants.

Keywords: Hereafter, Religion, World, Mission, Man, Humanity, Nation, Happiness, Prophet, Responsibility

^(*) Dr, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (e-posta: muammeripek@hotmail.com)

Giriş

İnsanın en büyük gayelerinden biri kendini tanımak, anlamlandırmak ve konumlandırmaktır. Bu gayeye yönelik temel sorular;

- İnsan niçin yaratılmıştır, yaratılış hikmeti nedir?
- İnsanın sorumlulukları ve sınırları nelerdir?

Tarih boyunca bütün düşünürlerin, filozofların, din adamlarının bu hususta çok şey söyledikleri bilinmektedir. Bizim üzerinde durmak istediğimiz bu iki temel soruya Kur'an'ın nasıl bir cevap getirdiği meselesidir. İnsanın yaratılış hikmeti ve sorumluluğunun sırasıyla Allah ile, kendisi ile, sosyal çevresi olan ailesi, akrabaları ve komşuları ile toplum ile ne anlama geldiğini, bu güne kadar yapılan mülahazalara değinmekle birlikte, günümüzü de göz önünde bulundurarak Kur'an merkezli olarak ele alacağız. Bu bağlamda konunun izahı için insanın mahiyeti, inanma ihtiyacı, dindar tabiatı ve dinin bu yöndeki katkıları gibi hususlara değineceğiz.

İnsanlar, dünyaya gelirken irsî bir takım kabiliyetleri de beraberinde getirirler. Yani, Allah, insanı fitrî kabiliyetlerle donanmış olarak dünyaya getirmiştir. (Kırca, 1996, s. 21-22.)

İnsan, ruh ve cesetten meydana gelmiştir. İnsanın bu bileşimi, ancak iki yönü olan bir yolda yürütebilir. Bu yönlerden biri ceset, öteki ise ruhtur. Bu iki yönden birini ihmal etme veya yıkmaya aslında insanın bizatihi kendisini yıkmaktır. (Azzam, 1995, s. 13-14.)

Konu ile alakalı bir âyet-i Kerîme'de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "... Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve ruhundan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!"(Secde,32/9) Bu âyet, insanoğlunun diğer bütün canlı mahlukattan farklı yaratılışa sahip, ilahî ruhun tecellîgâhı, en şerefli bir varlık olduğunun delilidir.

Ruh-Beden ilişkisi ile ilgili Öner'in görüşüne yer verecek olursak; "Ruh ve bedenle, dış etken karşısında cereyan eden haller birbirlerinden kopuk değildir. Birinde olan bir değişiklik, diğerine de geçer. Ruh-beden ilişkisi ta ilk çağdan beri düşünürlerin dikkatini çekmiştir. Bir taraftan filozof ve psikologlar, normal şartlar içerisinde bu ilişkiyi açıklamaya çalışırken, diğer taraftan bedendeki her hangi bir hastalıkla ruh halleri arasındaki etkilenme, hekimlerin uğraştıkları konu olmuştur."(Öner,1989, s.12.)

Yöntem

Çalışmamızda, kaynaklardan elde edilen bilgileri bilimsel bir yaklaşımla yoruma tabi tutacağız. Konu ile alakalı literatüre başvurmakla birlikte, Kur'an'ı esas alarak konuya yaklaşılmaya çalışacağız. Bu noktada ilk insan Hz. Âdem'in yaratılışı, insanın nutfeden bedene kadar olan safhaları ve ilahi menşeli ruha sahip olması gibi hususlara değineceğiz.

Kur'ân'a Göre İnsanın Yaratılışı ve Mahiyeti

Allah'ın yaratıkları arasında en basit görülen toprak-su, insanın cevherini oluşturmaktadır. Toprak ile suyun karışımından ise çamur-balçık oluşmaktadır. İşte üstün vasıflarla Allah'ın donattığı, biçim verdiği insanın aslı budur. Bu, bir âyette; “Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yarattık.” (Mü'minûn 23/12.) şeklinde ifade edilmektedir. Diğer taraftan, “İnsan türünü sudan yaratıp onların arasında soy ve sıhriyyet bağı kuran da O'dur. Rabbin üstün kudret sahibidir.” (Furkân, 25/54.) buyurarak, insanın aslının, neslinin, basit unsurlar olan toprak, su, çamur, balçık, nutfe, kan pıhtısı olduğunu ifade ettikten sonra, böylesi değersiz maddelerden, yeryüzüne halife olabilecek bir varlığı meydana getirdiğini ve bununla da kendi azamet ve üstün kudretine işaret etmiştir. Böyle olunca, insanın dünya hayatında rahat ve huzurlu yaşayabilmesi için, dinî ve dünyevî meselelerine rehberlik edecek, tabir yerinde ise, bir yol haritasına veya hayat programına şiddetle ihtiyacı vardır. İşte söz konusu o yol haritası ve program da, Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimizin sünnetleridir. Zirâ Kur'an, tamamen insanı hedef almakta ve kendisini de; “insanlara rehber” olarak nitelemektedir. (Bakara 2/185.)

İnsan neslinin cevheri, menşei, oluşumu ve yaratılışı ile ilgili birçok âyet-i kerime vardır. Bunlardan bir kaçının meâlini hatırlatmak suretiyle konuyu biraz daha belirginleştirebiliriz: “Hakikatte Biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; İmtihan edelim diye onu işitir ve görür kıldık.” (İnsan 76/2.)

“Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yarattık; Sonra onu sağlam bir korunakta nutfe haline getiriyoruz. Ardından nutfeyi alaka'ya çeviriyor, alaka'yı şekilsiz et yapıyor, bu şekilsiz etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere et giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir.” (Mü'minun, 23/ 12-14.)

“Hani rabbin meleklere demişti ki:Ben, şekillenebilir balçıktan yapıma kuru bir çamurdan bir insan yaratacağım.”; “Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın.” (Hicr, 15/28,29.)

Bu âyet meâllerinden anlaşıldığına göre, insan da diğer yaratıklar gibi tabiî bir varlıktır. Onlarla bir takım ortak özelliklere sahiptir. Ancak yukarıdaki âyette ifade edildiği gibi, Allah ona bambaşka bir yaratılış vermiş; farklı olarak ona kendi ruhundan üfleyerek eşref-i mahlukât derecesine çıkarmıştır.

Yine insan, inanan ve dini boyutu olan bir varlıktır. Onu diğer varlıklardan ayıran temel özelliklerinden birisi de inanan bir varlık olmasıdır. İnsan, düşünme ve bilme yeteneği sayesinde kendi öz benliğini, çevresini ve Rabb'ini tanır. Böylece inanan bir varlık haline gelir. Onun temel görevi Allah'ı tanımak, ona kulluk etmek, insanî ve ahlaki değerlere bağlı olarak yaşayıp sonsuz hayata hazırlanmaktır.

İnsan, yapıcı ve üretici bir varlıktır. En küçük şehirlerden dev sanayi ürünlerine, güzel sanatlardan mimariye kadar pek çok şey meydana getirir. Bu merakı sayesinde tabiatı ve

kendisini keşfeder. Bu gün ulaşılan teknolojik gelişmenin ve sosyal ilimlerin temeli, insanın tabiatı ve kendisini merak etmesine dayanır. Özetle İslam'a göre insan akıllı, düşünen, irade sahibi, sorumlu, bilen, inanan bir varlıktır. Aynı zamanda Allah'ın yeryüzündeki halifesi ve yaratılmışların en üstünüdür.¹

İnsanın yaratılışı ve mahiyeti ile alâkalı olarak Koçyiğit'in şu ifadesine de burada yer vermekte fayda mülâhaza ediyoruz:

“İnsan, akıl, kalp, duygu ve düşünce yönünden diğer varlıklardan çok farklı yaratılmış sosyal bir varlıktır. Yeryüzü üzerinde hem kendi hayatını, hem de neslini devam ettirebilmek için bir eşe ve dolayısıyla bir aileye muhtaç olduğu kadar, diğer insanlarla da yakın bir işbirliğine ve yardımlaşmaya muhtaçtır. Bu işbirliği ve yardımlaşma olmadan, onun, hayatını devam ettirebilmesi mümkün değildir.” (Koçyiğit, 1993, VII.)

Bir yazarımız insan ve mahiyeti ile alâkalı olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“İnsanın iç âleminde, düşünce dünyasında derin ihtiraslar, köklü arzular vardır. Bu derin ihtiraslar, köklü arzulardır ki, insanı kazanç vâdilerinde koşturur, imkân elde etme yolunda gecesini gündüzüne kattırarak çalıştırıp, menfaat elde ettirir. Ancak, insan, benliğinde kökleşmiş bu arzu ve meylini başıboş bırakır, onun önüne İslâmî ölçüleri düstür ve rehber olarak çıkarmaz, hudutsuz arzuları peşinde koşmakta ısrar ederse, ortaya huzur duymayan, tatmin olmak bilmeyen muhteris bir insan tipi ortaya çıkar.” (Şahin, 1988:115)

Harika bir yaratılışa sahip olan insanın boşuna yaratılmadığını, başıboş olmadığını, birtakım sorumlulukları ve görevleri olduğunu ise Yüce Allah şöyle beyan etmektedir. “Sizi sırf boş yere yarattığımızı ve sizin artık huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?” (Mü'minûn 23/115). Bir diğer âyette ise; “İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?” (Kıyame 75/36). buyurulmaktadır. Dolayısıyla insan yapıp ettiklerinden sorumludur. Hatta görülen alemde, sorumluluk bilincine sahip tek yaratık insandır. Nitekim bir Âyet-i Kerime'de; “ Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir” (Ahzâb 33/72) buyurulmaktadır.

Sorumluluklarımızın en önemli boyutunu Allâh'a karşı olan sorumluluklarımız oluşturmaktadır. Çünkü yaratılış gayemiz, âyetlerde de belirtildiği gibi O'na kulluk etmektir. Yine bu anlamda Yüce Allâh, “ Ben cinleri ve insanları başka değil sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zariyât 51/56). buyurarak insanların ve cinlerin önemli görevleri olduğunu, diğer varlıklara yüklediği yükümlülük ve sorumluluklarının bulunduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda Allâh'a karşı sorumluluklarımızın yanında, kendimize ve diğer varlıklara karşı da sorumluluklarımız bulunmaktadır.

1) İnsanın Evrendeki Konumu dinibil.com/default.asp?L=TR&mid=991 - Önbellek

Sorumluluk duygusu, insanı hata yapmaktan alıkoyabildiği gibi, zaman zaman lüzumsuz ayrıntılarla mücadele etmesine de sebep olabilir. Şayet insanın bu ayrıntılarla mücadele etmesi, sorumluluk duygusundan kaynaklanan amaç güdüyorsa yararlıdır. Çünkü bir çok başarı ayrıntıda gizlidir.

Kültürler, inançlar ve dini değerler, sorumluluk duygusunun sınırlarını belirleyen önemli faktörlerdir. Kültür, duyguların değere dönüşerek toplumun kalıbına uymasında temel faktördür. Bir başka ifadeyle kültür, toplumun ortak kabulü olan değerler sistemi şeklinde tanımlanabilir. Dini değerler, toplumun ahlaki yapısını oluşturan değerlerden en önemli bir tanesidir. Sosyal değerler de insanların yaşam felsefesini oluşturan kriterlerden bir tanesidir. Zira, yazılı kanun ve kurallarla birlikte, yazılı olmayan ahlaki kurallar toplumsal hayatın sınırlarını belirler.

Bir kişi, içinde yaşadığı toplumda kimliksizlik problemi ile karşılaşmak istemiyorsa, o toplumun değerlerine, inanç sistemine ve düşüncelerine ters düşmemeye çalışmalı ve dengeyi iyi kurmalıdır. İşte bu denge de, kendi sorumluluklarını bilerek ve yerine getirecek ama toplum kurallarına da ters düşmeden yaşamayı başarabilmesinde gizlidir. (Tarhan, 2006, s.112-114.)

İnsan Yeryüzünün Halifesi

Yüce Allah, insana yüklediği vazifeyi, Kur'an-ı Kerimin bir kaç âyetinde şöyle izah eder: “Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih’i gönderdik. Dedi ki:Ey kavmim! Allah’a kulluk edin, sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. O, sizi yerden var etti ve size orayı marmur hale getirme görevi verdi. O halde O’ndan mağfiret isteyin; sonra O’na tövbe edin. Şüphesiz rabbim yakındır, duaları kabul eder.” (Hûd 11/61.) Yani sizi, yeryüzünü marmur hale getirmekle mükellef kıldı. “Hani rabbim meleklere, ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.’ demişti.” (Bakara 2/:30) Yani yeryüzünde mahlukatın arasında benim yerime adalet dağıtacak bir halife. O halife Hz. Âdem ve mahlukat arasında Allah’a itaat çerçevesinde hüküm ve adaleti icra edenlerdir.

Ancak Kur'an, insanlara medeniyet kurma sorumluluğunu yüklemeyen bir din ve ibadet kitabı değildir ve olmamıştır. Kur'an'ın insana yüklediği vazife aslında kapsamlı ve genel manasıyla yeryüzünü imar etmektir. Bu vazife, muhtevası itibarıyla sağlam bir İslam toplumu ikame etmeyi, şümüllü bir insan medeniyeti kurmayı içine alır ki, insan böylece icbar ve zor kullanılarak değil, öğreterek ve severek yeryüzünde Allah'ın adaletini ve hükmünü gösterebilir.

Kur'an'da benzeri çokça bulunan bu âyetler, insana dünya hayatında yapması gereken esas görevinin açık bir tarifini ihtiva etmektedir. O görev, bu dünya gezegenini imar etme uğrunda faal bir insan topluluğu oluşturmaktır. İmar kelimesinin içine aldığı maddi, ilmi ve iktisadi manaların tamamını şâmil, topyekûn bir imardır. Bunun için Allah, kendisinin çizdiği şekilde bu görevi kabul eden insanı “*Halife*” lâkabıyla şereflendirmiş, ona “imamlık-önderlik” sıfatını vererek ikramda bulunmuştur.

Yüce Allah, insanı yeryüzünde kendisine halife olarak yaratıp, birçok nimetleri onun emrine- idaresine vermiş ve bu bağlamda dünyasını mamur ve ahiret hayatı için de bir köprü olması için medeniyet kurma sorumluluğunu da yüklemiştir.

İlk bakışta, medeniyetle, medeniyetin problem ve metodlarıyla Kur'an'ın alâkası yokmuş, o sadece insanlara rableri karşısındaki ibadet ve görevlerini hatırlatan bir din ve ibadet kitabıymış gibi algılanabilir.

Fakat insanın bu görevi yerine getirmesi, nefsinin arınıp yücelmesine, ahlaki bozukluklardan ve kibir ile enâniyyet zehirlerinden kurtulmasına bağlı olduğundan, Allah bu mahlukuna terbiye yollarını uyguladığı takdirde nefsinin bütün şaibelerden arındırarak ve kutsal görevini en güzel şekilde edâ etmesine yardım edecek olan eğitim devrelerini çizmiştir. Bu eğitim ve nefsi arındırma yolları Allah'ın emrettiği itikadî ilkelerle ve uyulmasını emrettiği tâat, ibadet ve ahlakî faziletlerle kendini gösterir. (el-Bûtî, 1987, s. 23-25.)

Dinimizde bireysel sorumluluk için temelini oluşturur. Bu da tek tek kişilerden toplumsal sorumluluğa kadar gider. Bu hususta yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'deki; "...Allah her şeyin rabbi iken ben O'ndan başka bir rab mı arayacağım! Herkesin kazanacağı yalnız kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez. Sonunda dönüşünüz rabbinedir ve O, hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz gerçeği size haber verecektir." (En'am 6/ 164.) ifadesiyle, hiç kimsenin bir başkasının işlediği suç veya günahtan sorumlu olmadığını ve yapılan fiillerin ancak sahibini bağlayacağını ve sonucuna da onun katlanacağını ferman buyurmaktadır.

Sorumluluklarımızı özetleyecek olursak; Yüce Allah insana dört türlü sorumluluk yüklemiştir: Allah'a, topluma, kişinin kendisine, yaşadığı çevre ve doğaya karşı insan sorumlu tutulmuştur. İnanç ve ibadet ile ilgili yükümlülüklerle öncelikle Rabbine karşı sorumludur. Rabbini hakıyla tanımak, farzları yerine getirmek ve günahları terk etmek zorundadır.

Bu sorumluluklar Allah tarafından yüklendiği için, bu görevlerden hangisini terk ya da ihmal ederse Allah'a karşı önemli bir kusur işlemiş olur. Bu nedenle yapılması gereken ya da terk edilmesi gereken her şey Allah için olmalıdır. O zaman bir kıymet ifade eder ve sorumluluk yerine getirilmiş olur.²

Yukarıda özet olarak izah etmeğe çalıştığımız sorumluluklarla birlikte Yüce Allah İnsanoğlunu vücut azalarının yapıp işlediklerinden sorumlu tutacağını da aşağıdaki âyetlerde beyan etmektedir:

"O ceza gününde dilleri, elleri ve ayakları, yapıp ettikleri hususlarda aleyhlerine ta-nıklık edecektir." (Nur, 24/24); " Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur." (İsra,17/36)

2) Abdullah Yılmaz, insanın sorumlulukları http://www.gazeteipekyol.com/koseyazisi/insanin_sorumluluklari_811.html

İslam alimlerine göre, sorumlu organların korunması ve gözetim altında tutulması zorunludur. Çünkü organlar serbest ve başıboş bırakılırsa kalbin yorulmasına neden olur. İşte bu ve benzeri nedenlerden dolayı Allah bize organların kontrol altında tutulmasını emretmiştir.

Sorumlu organlar ve bu organların yapması gereken şeyler;

Göz; haram olan şeylere ve avret yerlerine bakmamalıdır.

Kulak; ilim meclislerine devam ederek hayırlı şeyleri dinlemelidir.

Dil; mümkün mertebe az konuşmalı, Kuran, Hadis kitapları, İslami kitaplar okumalı ve anladıklarını anlatmalıdır. Ayrıca, doğru konuşmalı, yalandan uzak durmalı, zikir ve tespih çekmelidir.

İki El; helal olmayan kadınlara veya erkeklere dokunmamalı, adam öldürmemeli, birine tokat atmamalı veya vurmamalı, hırsızlık yapmamalı, bevl ve istincada sağ eli kullanmamalıdır.

Mide; haram lokmadan uzak tutulmalı, helal lokma ile beslenmeli ve tıka basa doldurulmamalıdır.

Cinsel organ; helal olan haricinde herkesten uzak tutulmalıdır.

İki Ayak; kardeşlerinin ihtiyaçlarına koşuşturmalı, nafakasına çalışmalı, camiye ve sohbetlere gitmelidir.

Kalp; Ayine-i Samed olduğu için masıvayı batın-ı kalbe sokmamalıdır.³

İnsanın Zaafı

Allah, insanı diğer varlıklara nazaran daha mükemmel yaratmış ama dört başı mamur bir biçimde yaratmamış, birçok noksanlık ve zaafı birlikte yaratmıştır. Söz konusu zaafı da telâfi edilemeyecek şeyler olmayıp, onlardan arınma ve kurtulma yol ve yöntemlerini de kendisine çeşitli vesile ve vasıtalarla bildirmiştir.

Bundan böyle, insanoğlu, Allah'ın kendisine verdiği yaratılış kabiliyeti gereği, Allah'a inanç ve diğer iman esaslarını kabul edip, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetine göre hareket ederek, nefsinin hevâ ve heveslerini kontrol altına alabilirse, Allah'ın dilediği bir insan tipi ortaya çıkar ve istediği mertebeye de ulaşabilir. (Bkz: Bilgin,1987, s. 5-20.)

Allah, bütün bu zaaf ve noksanlıklarıyla beraber insanı diğer varlıklardan daha üstün vasıflarla donattı. Onu en güzel şekilde yarattığını bir âyetinde

“Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” (Tîn, 95/4.) şeklinde belirtmektedir.

En güzel konumda yaratılan insana arzın halifeliliği görev ve sorumluluğu verilmiştir.

3) Konu ile alakalı daha fazla bilgi ve değerlendirme için, Bkz: Cehennem Kapıları ve Sorumlu Organlarla Bağlantısı | Said Kılıç <http://www.risaleajans.com/said-kilic/cehennem-kapilari-ve-sorumlu-organlarla-baglantilari>

Zira Allah-u Teala, milyarlarca mahlukat ve mevcudat içinde ‘insanı’ en güzel kıvamda, mümtaz ve mükerrer olarak yaratmış, ucu- bucağı bilinmeyen varlık alemi içinde, eşsiz bir konuma sahip kılmış, ruhuyla, cesediyle en harika niteliklerle donatmıştır. Kur’an-ı Kerim, insanın bu eşsiz özellikteki yaratılışını bir başka ayette; “And olsun Biz, insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.” (İsra, 17/70) şeklinde ifade etmektedir.

Böylece âyet, insanı dünyada Allah’ın lütfuna en çok mazhar olmuş, en seçkin, en değerli varlık olarak göstermektedir.

İnsanı çeşitli yönleriyle tasvir ve tarif eden ayetlerden edindiğimiz bilgilere göre insan, en güzel biçimde yaratılan, mükerrer, şerefli, akıl sahibi en üstün bir varlık ve Allah’ın yeryüzündeki halifesi şeklinde nitelenirken, muhtelif âyetlerde ise insanoğlunun zaaflarından ve olumsuz yanlarından bahsedildiğine de tanık olmaktadır. Nitekim, İsra Sûresi’nin 67. âyetinde; “Denizde bir tehlikeyle yüz yüze geldiğinizde, O’ndan başka bütün yardıma çağırıklarınız kaybolup gider. O sizi kurtarıp karaya çıkardığında ise yüz çevirirsiniz. İnsanoğlu çok nankördür!” (İsra 17/67.) buyurulmaktadır. Bu âyet, bir kısım insanların günlük hayatlarında Allah’ı tamamen unuttuklarını, O’nu âdeta hayatlarından sildiklerini, Allah yokmuş gibi davrandıklarını, fakat çaresiz kaldıkları zaman da O’na sığındıklarını, normal şartlar dönünce, yine mutluluklarını bildirerek bunun Allah’a karşı bir nankörlük ve dolayısıyla dinden uzaklaşma olduğuna işaret etmektedir. (Bkz: Karaman, Çağrıci v.d., 2008, s. 503.)

Buraya kadar insanın mahiyeti ve sorumluluklarına ilişkin delaletine başvurduğumuz ayetlerde insanın üstün ve değerli varlık oluşuna vurgu yapılırken, bir kısım ayetlerde de onun; Eli pek sıkı, (İsra, 17/100); Pek aceleci, (İsra, 17/11); Çok zalim ve bilgisiz, (Ahzab, 33/72); Mal sevgisine aşırı derecede kapılmış, (Âdiyât, 100/8) ve Şımarık-azgın Alak, 96/6-7) olduğu ifade edilmektedir.

Kur’an’ın bize bildirdiğine göre Yüce Allah insanı bu açmazlarıyla baş başa çaresiz bırakmamıştır. Söz konusu zaafırlar telafi edilemeyecek şeyler olmayıp, onlardan arınma ve kurtulma yol ve yöntemlerini de kendisine bildirmiştir. İnsanoğlu, Allah’ın kendisine verdiği yaratılış kabiliyeti gereği, Allah’a inanç ve diğer iman esaslarını kabul edip, Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetine göre hareket ederek, nefsinin heva ve heveslerini kontrol altına alabilirse, Allah’ın dilediği bir insan tipi ortaya çıkar ve istediği mertebeye de ulaşabilir.

Yüce Allah Meleklerine, insanı yeryüzünde bir halife olarak yaratacağını haber verdiğiğinde, melekler, insanın bir takım zaaf ve noksanlıklarından dolayı endişelenmiş ve itirazda bulunmuşlar, kendilerinden daha üstün mertebeye yükselebilecek bir varlığı yaratacağına ihtimal vermemişlerdi. (Bakara 2/ 30, 31, 33.)

İnsan ezeli bir varlık değildir. Madem ki evren sonradan var olmuştur, Dünya ve onun güzide misafiri olan insan da sonradan yaratılmıştır. Kur’an, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, insanın ana maddesinin toprak olduğunu beyan ederken, canlılık ve neslini devam

ettirme konusunda da yine toprak ve ürünlerine bağlı olduğunu açıklamaktadır. Bir damlacık meniden, gören, düşünen, konuşan, gülen, ağlayan, bilen, bildiren, geçmiş ve gelecekle ilgilenen, canlı, hareketli bir varlık yaratan Allah, küçük bir kâinat mesabesindeki insanı boşuna yaratmamış, bir hikmete-gayeye yönelik olarak yaratmıştır.

İnsanın Yarattığı Amacı

İnsanın yaratılmasının amacı, dünyada iyi işler yapmasıdır. Yoksa kendini ilah yerine koyarak ahlak kurallarını kendi çıkarı için daha uygun şekle çevirmek ve yine kendi bencil ve dar görüşlü hedefleri için bunları değiştirmek düşüncesine kapılmak değildir. İşte tabiat kanunları ile ahlak kuralları arasındaki fark budur; birincisi, yani tabiat, kullanılmak ve istifade edilmek için hizmet ettirilmelidir, fakat ikincisi, yani ahlaka uyulmalı ve itaat edilmelidir. Bununla beraber Allah, çevremizdeki büyük-küçük, canlı-cansız çeşitli varlıklara, gerçeklere ve hatta bizzat kendi bünyemize, varlığımıza da dikkatlerimizi çekerek, tüm bu olgu ve oluşumlardaki olağanüstü durumları düşünüp, araştırmaya, incelemeye dolayısıyla da aklımızı çalıştırmaya çağırılmaktadır.

İslam'da ibadet, sadece namaz, hac, oruç, zekat, kurban, nafile namazlar ve dualar değildir. Bazı kimselerin aklına, ibadet denildiği zaman sadece yukarıda saydığımız ibadet çeşitleri gelir. Oysa İslam'da ibadet, yüce Allah'a imanla birlikte teslim olmak, hayatta her şeyi onun ve emir ve kanunları dahilinde yapmaktır. Yukarıda saydığımız ibadet çeşitleri, ibadetin bir kısmıdır. Yoksa, sanıldığı gibi bunlar, ibadetin bütünü değildir. Bir Müslümanın, yüce Allah'ın emirlerine uygun olarak yaptığı her iş ve davranış birer ibadettir.

Bu anlamda ibadet, yeryüzünde insanın hayatından ayrılmayan bir parçadır. İnsan ve ibadet, birbirlerinden ayrılmayan bir bütündür.

Çünkü, insanın hayatı yemesi, içmesi, çalışması, bakması, okuması, işitmesi, görme- si, evlenmesi, çocuk yetiştirmesi gibi yaptığı her şey ibadet kapsamına girmekte ve yüce Allah'ın katında sevap olarak değerlendirilmektedir. Bu sebepten dolayı, yüce Allah'a ibadet etmeyen bir insan, Şeytan'a veya nefesine ibadet ediyor, diyoruz.. İbadet etmeyen hiçbir insan yoktur. Çünkü insan, ibadet yapma vasfında yaratılmış bir varlıktır. Dünyaya gelen her insan,- ister, istemez- ibadet etmek zorundadır. Evet, yeryüzünde yaratılan her şey ve her insan ibadet etmektedir. Ancak, ibadetler şekil yönünden insandan insana değişmektedir.

Din Duygusu, İnsanda Doğustandır

Din kavramı insanlık tarihiyle yaşıttır. Tarihin bütün dönemlerinde insanlar dine ilgi duymuşlardır. Tarihte din kadar süreklilik gösteren bir başka kavram bulmak oldukça zordur. Din en ilkel toplumdaki, en gelişmişine kadar her toplumda var olmuştur. Bu da dinin evrensel bir gerçeklik olduğunun önemli bir göstergesidir.

Din bir topluma ait, inanç, ibadet ve ahlaki ilkeler bütünüdür. İslam'a göre din, Allah tarafından, insanlara, peygamberler aracılığıyla, iki dünya mutluluğunu sağlamak için gönderilen ilahi kanunlardır.

İnsanda din duygusu doğuştan vardır. Sonradan kazanılmış değildir. Çünkü her insanda bir kutsal varlığa inanma ve O'na kulluk etme duygusu vardır. Bu özellik, bir duygu halinde insana yaratılışında verilmiştir. Tarih boyunca insanlar, hiç bir dönemde din duygusundan yoksun olmamışlardır. İster gerçek, isterse batıl olsun mutlaka bir dine bağlanmışlardır. Tarihin her döneminde olduğu gibi bu gün de ilkel düşünceye sahip insanlar bulunmuştur. Bu gün bile böyle toplumlara rastlamak mümkündür. Bunlar, bazı doğa olaylarında ve varlıklarda insanüstü güçler bulunduğuna inanırlar. İkel ve yanlış ta olsa bir dine bağlanma, insanda yaratılıştan gelen bir din duygusunun varlığını ortaya koymaktadır.

Din duygusu doğuştan var olduğuna göre, bu duygunun tatmin edilmesi, dolayısıyla insan ruhunun huzura erebilmesi için, bir dine ihtiyaç vardır. Bu duygunun yerini başka bir şey dolduramaz. İnsan beden ve ruhtan meydana gelmiştir. Nasıl bedeninin yeme, içme gibi birtakım ihtiyaçları varsa, ruhun da manevi mutluluğa ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç da din tarafından doldurulur. Ruhun ihtiyacı giderilmezse, insan ve toplumların yapısında büyük yaralar açılır.⁴

İnsan, doğuştan bağlı bulunduğu aile muhitini (çevre) seçme şansına sahip değildir. Bu yüzden öncelikle aile çevresinin verdiklerini almak ve ona göre şekillenmek durumundadır.

Kur'an-ı Kerim, insandaki din duygusunun fitrî olduğunu şöyle beyan etmektedir: “O halde sen Hanif olarak bütün varlığına dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratışında değişme olmaz. İşte doğru din budur; Fakat insanların çoğu bilmezler.” (Rûm 30/30.) Bu âyet'e göre; din duygusu insanda yaratılıştan itibaren vardır.

Bu hususla alakalı olarak Hz. Peygamber de; “Her doğan çocuk İslam fitratı üzere doğar, daha sonra anne-babası onu Yahudî, Mecûsî veya Hıristiyan yapar.” (Sahih-i Müslim, Kitabü'l-Cenaiz, 80;) demek suretiyle, din duygusunun doğuştan çocukta var olduğuna dikkat çekmektedir. Demek ki, eğitimin amacı, doğuştan çocukta bulunan bu duyguyu şuur haline getirmektir. (Kırca, 1996, s. 22-23) Ve bu da, insanı kuşatan aile, okul, iş, toplum, millet v.s.nin yönlendirmesi ve etkilemesiyle kendini gösterir.

Başka bir ifadeyle Din, insanın Yaratıcısıyla ve diğer varlıklarla münasebetlerini düzenleyen kanun, nizam ve yol diye tarif edilir. Buna göre din, Yaratıcı tarafından insana, ölümden önceki ve sonraki hayatında yol göstermek üzere öğretilen bilgileri ihtiva eder. (Kaya, 2009, s.104.)

Zaten insanın doğasında, din duygusu olduğu, özellikle de din kitabımız Kur'an'da, insanın İslâm fitratı üzere doğduğu, İslâm'ı kabul edecek ve onu yaşayabilecek kabiliyet ve özellikte yaratıldığı haber verilmektedir.

Diğer taraftan din, bireylere mukaddes duygu, ortak şuur ve vicdan etrafında birleş-tiren bir faktör olup, toplumları geliştiren, yükselten ve onların ilerlemesini sağlayan

4) Bkz: Akman, Mustafa, www.dinibil.com

önemli bir kurumdur. Bununla birlikte ahlaki bir kurum olmasıyla da insanları yönlendiren, güçlü kanun ve nizamların üzerinde yaptırım etkisi olan manevi bir sistemdir. Bu yönüyle din, insanı tamamen içten kuşatır, vicdani sorumluluklar yükler ve kişinin Yaratıcı ile Yaratıcı'ya olan bağının devamlı sağlam olmasını sağlar. Dolayısıyla da birey, Yaratıcı'nın emir ve nehiyeleri doğrultusunda hareket etmek suretiyle istenilen bir kul olmaya hak kazanır.

Din, Allah tarafından korunan değerler manzumesidir. Bu da hem Allah, hem insan, hem de âlem ile ilişkileri düzenlemek ve insicam içerisinde olmasını sağlamak içindir. Bundan hareketle de, insanın gerçek manada dünyada mutlu bir hayat sürdürmesi din vasıtasıyla olmaktadır.

Allah ile içten, güvenli bir bağ ve bu bağın uzantısı olarak başkalarıyla manevi bir beraberlik duygusu üzerine kurulmuş olan dini yaşantı, insan ruhunun özelliklerinin ve güzelliklerinin ortaya çıkarılmasında önemli bir fonksiyon görmektedir. Dinin insanlardan uymalarını istediği inanç, ibadet ve ahlak ilkelerinin insanın beden, ruh ve sosyal hayatları açısından hayati önemleri vardır.

Dinin koyduğu birtakım ahlak kuralları, bireyi ruhen olgunlaştırıp bencillikten kurtarmakta ve onun sosyalleşmesine yardımcı olmaktadır.

İnsanın Anlam Kaynağı Olarak Din Duygusu ve Dinin Lüzumu

Kısmen değindiğimiz gibi insanın anlam arayışında en doğru yolu gösteren din olduğu gibi sorumluluğun niteliği ve sınırlarını belirleyen de dindir.

İnsanı diğer varlıklardan ayıran temel özelliklerden birisi de inanan bir varlık olmasıdır. İnsan, düşünme ve bilme yeteneği sayesinde kendi öz benliğini, çevresini ve Rabb'ini tanıır. Böylece inanan bir varlık haline gelir. Onun temel görevi Allah'ı tanımak, O'na kulluk etmek, insanî ve ahlakî değerlere bağlı olarak yaşayıp sonsuz hayata hazırlanmaktır. Dolayısıyla din, insan için lüzumludur. Bununla birlikte akıllı olması da gereklidir. Zira onun akıllı olması ile hür olması doğru orantılıdır. İnsanın diğer varlıklardan farkı akıllı olmasıdır. Ayrıca canlı varlıklar arasında irade kabiliyetiyle hareket eden tek varlık da insandır. Bu özelliği ile aklını kullanarak iradeyle hareket eder, düşünüp taşınır, seçenekler arasında seçim yapar ve sonunda eyleme geçme kararını verir. Kısacası, onun akıl nimetini kullanarak gerçekleştirdiği eylem, iradeli eylemdir. İrade hürriyetine sahip olduğunu gösterir.

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'inde buyurduğu emir ve yasakların tamamı, günah ve sevap gibi kavramlar insanın sahip olduğu iradesini veya hürriyetini kötüye kullanmasına engel olmak içindir. Zira söz konusu bu kavramlar, insan hürriyetinin sınır taşları durumundadır.

Gerçek Din İslam

Farklı kültür, medeniyet ve çeşitli din mensuplarının yaşadığı dünya milletlerine Kur'an-ı Kerim, gerçek dinin İslâm olup, ortak bir paydada herkesi birleşmeye çağır-

maktadır. Nitekim bir âyet-i kerîmede Peygamberimizin şahsında diğer semavî din mensubu Ehl-i Kitap'a şöyle seslenmektedir: "De ki: 'Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da içimizden bazıları diğer bazılarına rab edinmesin. Eğer yine yüz çevirirlerse, Şahit olun ki biz Müslümanlarız' deyin" (Âli-i İmran 3/64.)

Yine Kur'an-ı Kerim'in haber verdiğine göre, en son ve en mükemmel din olarak bizim için İslâm'ı seçtiği, Allah katında gerçek dinin İslâm dini olup, herkese hitap ettiğini, evrensel olduğunu da; "...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak, İslâmiyet'i beğendim..." (Mâide 5/3.); "Kuşkusuz Allah katında din, İslâm'dır..." (Âl-i İmrân 3/19.) den anlıyoruz.

İnsanın Yarattığı Hikmeti ve Sorumluluğunu Bilmesinde Terbiye/Eğitimin Yeri

İnsanın; Allah tarafından yüklenen sorumlulukları, görevleri sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmesi için, bir takım becerileri geliştirmesi, çeşitli branşlarda eğitime (terbiye edilmeye) ihtiyacı vardır. Yani böylesi önemli misyonu gerçekleştirebilmek için yeterli vizyona sahip olmalıdır.

Kâmil insanın terbiyesi, bütün meleke ve eğilimlerini içine alır:

- 1- Hastalıklardan korunarak cismin geliştirilmesi, bedeni bir terbiyedir.
- 2- Dilin kuvvetlendirilip konuşmanın güzelleştirilmesi, edebî terbiyedir.
- 3- Aklın şuurlandırılarak yanlış fikir ve hükümlerden korunması, akîl terbiye.
- 4- Aklın faydalı malumatlarla beslenmesi, ilmî terbiye.
- 5- Ona bazı kazanç yollarının alışkanlığını vermek, meslekî terbiye.
- 6- Şuuru kâinatın güzelliği karşısında uyandırmak ve ona bu güzellikleri ifade etmede yardımcı olmak, fennî terbiye.
- 7- Ona, içinde yaşadığı toplumun haklarını, orada geçerli kanunları ve mevzuatı öğretmek, içtimaî ve vatanî terbiyedir.
- 8- Onun ufkunu insanî duygu ve düşünce yönlerinden geliştirmek, insanî terbiye.
- 9- Fiillerini devamlı olarak doğru şartlarına uydurmak ve bu doğru ve düzenli hareketleri güzel ahlakî alışkanlık, yüksek karakterler halinde elde etmek, ahlakî terbiye.
- 10- Sonra da ruhu ile bir hamle yapıp en yüce ufuklara yükselmek, o da dinî terbiyedir. (Draz, 1983, s. 167-168.)

İbadetlerin Mükafatı

Bu ilahi emaneti (ibadeti) eksiksiz yerine getiren kimselere yüce Allah, kendi rahmet ve bağışının bir hediyesi ve ikramı olarak cennetini ihsan buyurur. Cennette sonsuz bir hayat vardır. Bu, ibadetin ahiret hayatına bağlı olan yararlarıdır. İbadetin asıl gayesi, Yüce Allah'ın rızasına ermek ve onun emrine uygun hareket etmektir. Bunun bir neticesi olarak ahirette sonsuz nimetlere sahip olmaktır. İbadetin dünya hayatı ile ilgili yararlarını da şöyle özetleyebiliriz :

1 – Kişinin kendisine karşı olan güvenini artırır. İradesini pekiştirir. İbadet eden kişi, kendisini yüce Allah'ın huzurunda zinde ve mutlu olarak bulur.

Ruh ve karakter yönünden sağlam ve güçlü olur. Bu sağlam ve güçlülüğü hiçbir ilaç veremez. Bu güven duygusunu, ne içkide ne de herhangi uyuşturucu maddede bulamaz. İman ve ibadet duygusundan yoksun olan kişilerin boşluğunu, hiçbir maddi varlık ve güç dolduramaz. Oyun ve eğlenceye dalan kişilerde, gene bu huzur ve mutluluğu elde edemezler. Bütün bunlar, geçici bir zaman için sadece kendilerini avutur veya uyutur. Bu durumdan ayrıldıkları zaman, iç boşlukları ve bunalımları daha da artar. Artan bu korkunç bunalımdan kurtulmak isteyenler ise, intihardan başka çikar yol bulamazlar.

2 – İbadet, Hakk'a (Allah'a) kulluk, halka hizmeti gerektirir. İnanan bir kişi, Allah'a ibadet ettiği gibi, insanlara ve Müslümanlara da hizmet eder. Çünkü ibadet eden kişi, hayatının her alanında iyilik ve yardım ilkelerine bağlı kalır.

3 – Müslümanları sosyal çalkantılardan korur. Gençlerin aşırı arzularını frenler. Allah korkusunun egemen olduğu bir toplumda bütün kötülükler ve haksızlıklar kendiliğinden ortadan kalkar. (Kutup, 1984, s.24-38.)

Sonuç

İnsanın yaratılış hikmeti ve sorumluluklarının ne olduğu net ve berrak olarak ortadadır. Bu kısaca Yüce Yaratıcıya, O'nun kitabının çizdiği hudutlar çerçevesinde kulluk yapmak ve O'na gereği gibi ibadet ve kullukta bulunmaktır.

Din, insanın varlığını sağlıklı devam ettirebilmesi, dünya ve ahiret mutluluğunu kazanabilmesi için ilahi kılavuzdur. Yüce Allah, insanlığın doğuşundan itibaren, insanlığa dönem dönem kitaplar ve peygamberler göndermek suretiyle onları dinsiz bırakmayı onlara dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak için dinî öğretilere muhatap kılmıştır.

Demek ki, din, Kur'an, Peygamber ve vahiyler, insan için, insan varlığının sağlıklı idamesi, dünya ve ahiret mutluluğuna eriştirmek içindir. Tabii ki, burada onun hür iradesi devreye girer. Eğer akıl nimetini iyi kullanıp, doğru yolu seçerse mutluluğa, eğriyi seçerse her iki dünyada mutsuzluğa muhatap olur.

Dinimizin Yüce Kitabı Kur'an-ı Kerim ve Sevgili Peygamberimiz Muhammed (s.a.s)'in bizlere ve tüm insanlığa daveti, iyi insan olmak hedefine matuftur. Bu çağrılara kulak verip onun gereğini yerine getiren kişiye Mü'min ve Müslüman diyoruz. İnsan dininin kendisine yüklediği görev ve sorumluluklarının idraki içerisinde hareket etmesiyle Yüce Yaratıcıyı emri gereği en başta Yaratıcısına, kendisine, ailesine, çevresine, bütün insanlara ve diğer canlılara karşı da görev ve sorumluluklarını yerine getirmiş olur. Sonuçta her bir davranışın bir karşılığının olduğunu da unutmamak gerekir. Nitekim buna delil olarak "Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür." (Zilzal, 99/7,8) âyet meâlini hatırlatmak suretiyle çalışmamızı noktalamış olalım.

KAYNAKÇA

- Azzam, Abdullah. (1988). *İnsanlığın geleceği ve İslam*, (Çev: Said Haliloğlu). Ankara: Mesaj Yay.
- Bilgin, B. (1987). *İslâm ve çocuk*. Kocatepe-Ankara: D.İ.B. Yayınları.
- Bolay, S. H. (1988). *Kur'an davet ediyor*. Ankara: Diyanet Vakfı Yay.
- Buhari. (t.y.). *Sahih-i Müslim, Kitabü'l-Cenaiz*.
- Bûtî, Ramazan. (1987). *Kur'an'da insan ve medeniyet*, (Çev: Resul Tosun). İstanbul: Risale yay.
- Draz, Abdullah. (1983). *İslam'ın insana verdiği değer*, (Çev: Nurettin Demir). İstanbul: Kayıhan Yay.
- Eren, Ş. (1995). *İnsan ve eğitim*. Erzincan.
- Ergün, M. (1993). *İnsan ve eğitimi*. Ankara: Ocak Yayınlar.
- Fazlurrahman. (1993). *Ana konularıyla Kur'an*, (çev: Alpaslan Açıkgenç). Ankara: Fecr Yayınları.
- Karaman, H. ve Çağrıçı, M. v.d. (2008). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c.I-V.
- Kaya, M. (2009). *Ebedi yol haritası İslam*. İstanbul: Altınoluk Yay.
- Kılıç, S. cehennem kapıları ve sorumlu organlarla bağlantısı | <http://www.risaleajans.com/said-kilic/cehennem-kapilari-ve-sorumlu-organlarla-baglantilari>
- Kırca, C. (1996). *Kur'an ve insan*. İstanbul: Marifet Yay.
- Koçyiğit, T. (1993). *Kur'ânı Kerim ve Türkçe mealî*. Ankara: Kılıç Kitabevi Yayın ve Dağıtım.
- Kur'an-ı Kerim.
- Kutup, Muhammed. (1984). *İslam insanlığa neler verir*, (Çev: Ramazan Nazlı). İstanbul: Şelale Yay.
- Müslim. (t.y.). *Kitabü'l-Kader*.
- Öner, N. (1989). *Stres ve dini inanç*. Ankara: Mas Matbaacılık.
- Özdemir, H. (1985). Din eğitimi ve öğretiminin, lüzumu. *M.E.B. Din Öğretimi Dergisi*, s.4. Ankara.
- Şahin, A. (1988). *Hayatın gayesi*. İstanbul.
- Tarhan, N. (2006). *Duyguların dili*. İstanbul: Timaş Yay.
- Yılmaz, A. İnsanın sorumlulukları. http://www.gazeteipekyol.com/koseyazisi/insanin_sorumluluklari_81.html
- Yılmaz, K..(2000). Çevre faktörü ve insan. *Altınoluk Dergisi*. İstanbul.
- _____. (1996). Tasavvufta insan. *Altınoluk Dergisi*.(Haziran), s.124.
- dinibil.com/default.asp?L=TR&mid=991 - Önbellek, İnsanın Evrendeki Konumu